

20. YÜZYILDA SÛFÎ BİYOGRAFİ YAZICILIĞI: *SEFİNE-İ EVLİYÂ* ÖRNEĞİ*

Azime Merve Taşdelen **

Öz

Bu çalışmada Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemi tasavvuf tarihi yazıcılığının mühim bir örneği olan *Sefîne-i Evliyâ*'da biyografi yazım yöntemi incelenmiştir. *Sefîne*, Hüseyin Vassâf'ın (1872-1929) yazımını yirmi üç yılda tamamladığı beş ciltlik sûfî biyografileri kitabıdır. Vassâf, kendinden önceki birikimi dönem şartlarının el verdiği ölçüde telif etmiş veya birtakım gerekçelerle tercihlerde bulunarak muhafaza etmiş, bununla birlikte aynı dönemde yaşadığı sûfîlerin biyografilerini kayıt altına alarak kendinden sonra yapılacak tasavvuf tarihi çalışmaları için temel bir başvuru kaynağı olan bu mühim eseri vücuda getirmiştir. Özellikle müellifle aynı çağda, İstanbul ve çevresinde yaşamış sûfîler hakkında farklı kaynaklarda bulunmayan orijinal bilgiler ihtiva etmesi bakımından kıymetli olan eser, tasavvuf tarihinde modern dönem biyografi yazımının ilk örnekleri arasında değerlendirilmektedir. Makalede eser ve müellifi ana hatlarıyla tanıtılmış, *Sefîne*'nin biyografi yazım yöntemi örnekler üzerinden tahlil edilmiş ve eserde klâsik yöntem ile modern yöntemin ahenkli bir sentezinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde müstakil olarak yer almayan 20. yüzyılda sûfî biyografi yazıcılığı konusunu *Sefîne-i Evliyâ* örneği üzerinden ele alan bu araştırmanın tasavvuf tarihi alanına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Biyografi Yazıcılığı, Tabakât, Sefîne-i Evliyâ, Hüseyin Vassâf.

SUFI BIOGRAPHY WRITING IN THE 20TH CENTURY: THE EXAMPLE OF *SEFİNE-İ EVLİYÂ*

Abstract

In this study, the biography writing method in *Sefîne-i Evliyâ*, which is an important example of sufi historical writing in the transition period from the Ottoman Empire to the Republic, was examined. *Sefîne* is a five-volume book of sufi biographies that Hüseyin Vassâf (1872-1929) completed in twenty-three years. Vassâf compiled the previous knowledge to the extent that the conditions of the period allowed or preserved it by making choices for some reasons, and by recording the biographies of the sufis he lived in the same period, he created this important work, which is a basic reference source for the studies on the history of sufism to be carried out after him. The work, which is valuable in terms of containing original information that is not found in other sources, especially about the sufis who lived in Istanbul and its surroundings in the same era as the author, is considered among the first examples of modern biography in the history of sufism. In the article, the work and its author are introduced in general terms, *Sefîne*'s biography writing method is analyzed through examples, and it is concluded that a harmonious synthesis of

* Bu çalışma, yazarın "*Hüseyin Vassâf ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri*" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı.

e-mail: merve.tasdelen@balikesir.edu.tr, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8941-0326>

Atıf/Citation: Taşdelen, Azime Merve. "20. Yüzyılda Sûfî Biyografi Yazıcılığı: Sefîne-i Evliyâ Örneği". *BAiD 19* (Haziran 2024), 29-54.

the classical method and the modern method is used in the work. The subject of sufi biography writing in the 20th century, which is not included separately in the literature, is discussed with the example of *Sefîne-i Evliyâ*. This research aims to contribute to the field of sufism history.

Keywords: Sufism, Biography Writing, Tabaqat, Sefîne-i Evliyâ, Hüseyin Vassâf.

GİRİŞ

19-20. yüzyıllar Osmanlı Devleti'nin dağılıp cumhuriyetin kurulduğu, askerî, siyâsî, toplumsal ve kültürel alanlarda pek çok değişimin/dönüşümün yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı modernleşmesi olarak da adlandırılan bu süreçte tarih yazımında köklü değişikliklerin hayata geçirilmeye başlandığı gözlemlenmektedir.¹ Tarihçilik anlayışındaki bu değişimden din bilimleri de etkilenmiş, bu doğrultuda tasavvuf tarihi yazımında modern teşebbüsler görölmeye başlanmıştır.² Bu yıllarda tasavvuf tarihi yazımının bir yönünü oluşturan hâl tercümeleri de modernleşmenin tesiriyle farklılaşmaya başlamıştır. *Sefîne-i Evliyâ* modern biyografi tarzının tasavvuf tarihi yazıcılığına taşındığı eserlerin ilklerinden ve en önemlilerindedir.

Yaklaşık 1300 sûfi biyografisi ihtivâ eden eser, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul ve çevresinde yaşamış sûfîlerin biyografilerini kayıt altına almış olması bakımından mühimdir. Bu sayede Vassâf hem dönemin sûfîlerine ve ilişkiler ağına hem de dönemin tartışma konularına yönelik ciddi bir müktesebatı doğrudan tanıklıkla aktarmaktadır. Eser bu yönüyle tasavvuf tarihi çalışmalarına ilaveten kültür tarihi çalışmaları için de mümtaz bir kaynak mesabesinde. Vassâf özellikle Osmanlı toplumunda üretilmiş tasavvuf tarihi birikimini tarihsel bir metodla tasnif ederek günümüz tasavvuf tarihi araştırmacıları için nadide bir kaynak bırakmıştır.

Sefîne hakkında yapılan çalışmalar ya muhtasar tanıtım yazıları³ ya da belli şehir, tarikat, meslek grubu veya bir konu özelinde yapılmış incelemeler⁴

¹ Hasan Gürkan, "Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazımı ve Tarih Öğretiminde Modernleşme Çabaları", *Uluslararası Eğitim ve Dil Dergisi* 1 (2018), 37-39.

² Bu konuyu derinlemesine ele alan bir inceleme için bk. Muammer Cengiz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933)* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023).

³ Hür Mahmut Yücer, "Sefîne-i Evliyâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/303; Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz, "Terâcim Kitapları ve Sefîne-i Evliyâ", *Sefîne-i Evliyâ*, mlf. Hüseyin Vassâf (İstanbul: Kitabevi, 2015); Mehmet Akkuş, "XX. Asırda Hazırlanmış Bir Sûfîler Biyografisi Sefîne-i Evliyâ ve Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyum Bildirileri*, ed. Filiz Kılıç (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2011), 3-14; Bilal Kemikli, "Sefîne-i Evliyâ, Osmânzâde Hüseyin Vassâf", *Usul Dergisi* 4 (2006), 171-174; Mustafa Kara, "Hüseyin Vassaf'ın Sefîne-i Evliya ve Gülzâr-ı Aşk'ı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 17 (2006), 323-327.

⁴ Fatih Çınar, "Hüseyin Vassaf Bey'in 'Sefîne-i Evliyâ' Adlı Eserinde İsmi Geçen Sivas'ta İkâmet Eden ve Sivaslı Olan Sûfîler", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (ts.), 387-406; Amet Molla

mahiyetindedir. Literatürde *Sefîne-i Evliyâ*'da biyografi yazım yönteminin analitik olarak incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızın temel iddiası *Sefîne*'de biyografi yazımında klâsik ve modern yöntemi harmanlayan bir sistem takip edildiğidir. Öncelikle Müellifin hayatına kısaca değinilecek, akabinde *Sefîne-i Evliyâ* hakkında teknik bilgilere yer verilecek ve eserde biyografik bilgilerin işleniş biçimi değerlendirilecektir.

1. Hüseyin Vassâf

1.1. Hayatı

8 Mart 1288/10 Muharrem 1289 (20 Mart 1872) tarihinde İstanbul/Aksaray'da doğmuştur. İsmi "Hüseyin", mahlası "Vassâf", künyesi "Osmanzâde" dir. Babası Hacı Osman Efendi (öl. 1308/1890), annesi Fatma Emsâl Hanım'dır (öl. 1297/1880). Sekiz yaşındayken annesi, on dokuz yaşındayken babası vefat etmiştir.⁵

Vassâf'ın eğitim hayatına başlaması Kara Mehmet Paşa Camii yanındaki ibtidâî mektepteki hocası Mehmed Efendi ile olmuştur. İbtidâî eğitimi Ağayokuşu Mekteb-i İbtidâîsi'nde Şükrü Efendi ile tamamlayan Vassâf, ardından sırasıyla Medrese-i Hayriye, Mekteb-i Osmânî, Valide Rüşdiyesi ve Mekteb-i Mülkiye İdâdîsi'nde eğitim almıştır. Mekteb-i Mülkiye İdâdîsi'nde okurken babasının vefat etmesiyle geçim sıkıntısına dûçar olmuş ve üç yıl eğitim aldığı okulunu yarım bırakıp memuriyete devam etmek zorunda kalmıştır.⁶

Vassâf 15 Şaban 1310 (5 Mart 1893) târihinde Harbiye Nezareti katiplerinden ve Sekbanbaşı Camii imamı olan Hâfız Muhammed Emin Efendi'nin kızı Fâika Hanım ile evlenmiştir. Evliliklerinden üçü erkek, biri kız olmak üzere dört çocukları dünyaya gelmiştir. İlk oğlu Osman Talat, Almanya ve İsviçre'de eğitim

Memet, "Hüseyin Vassâf'ın Sefîne-i Evliyâ'sındaki Rumelili Sûfî Şairler", 4. *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı-1* (İstanbul: İlem, 2019), 37-64; Öncel Demirdaş, "Sefîne-i Evliyâ'ya Göre Bayramiyye Tarikatı Şemsiyye Şubesi Temsilcileri", *Hacı Bayram-ı Velî / IV. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu*, ed. Vahit Göktaş - Harun Alkan (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2019), 93-107; Amina Siljak Jesenkovic, "Hakiki ve Beşeri Muhaceret: Memleketlerinden Uzak Boşnak Mutasavvıflar (Vassaf'ın Sefîne'sine Göre Anadolu'da Yaşayan Boşnak Mutasavvıflar)", *Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Öner Buçukcu (Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2013), 187-190; İdris Türk, "Tasavvuf Kültüründe Mizahın Yeri Ve Sefîne-i Evliyâ Örneğinde Sûfîlerin Mizahı Kullanış Biçimleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16/1 (2016), 397-422; Türkan Uymaz, "Sûfî Tabâkât Kitaplarından 'Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr, Şerh-i Esmâr-ı Esrâr' da İsmi Geçen Müsikişinâslar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/5 (2018), 328-356.

⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2309), 5/280; Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı, "Hüseyin Vassâf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/18.

⁶ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/281-282.

olarak elektrik mühendisi olmuştur. İkinci oğlu Ahmed Cevdet on sekiz aylıkken vefat etmiştir. Üçüncü oğlu Mehmed Suat Erlen Robert Kolej mezunu millî yüzüdüdür, 1955-1984 yılları arasında Uluslararası Olimpiyat Komitesi Türkiye temsilcisi olarak görev yapmıştır. En küçük çocukları ise Ayşe Mualla Hanım'dır, o da Arnavutköy'deki Amerikan Kız Koleji'nde okumuştur.⁷ Torunları, Süha Erlen, Ergin Sander, Elvin İlyasoğlu, Faika Kalafat ve Harika Ahmet'tir.⁸

Vassâf rüsûmât emanetinde farklı kademelerde otuz iki yıl görev yapmıştır. Kurtuluş Savaşı döneminde ithalat ve ihracatın yalnızca Sirkeci'den yapılabildiği yıllarda Sirkeci rüsûmât müdürü olarak önemli vazifeler ifa ettiğinden İstanbul rüsûmât başmüdürlüğüne terfi etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından rüsûmâta dâir yeniliklerin uygulanması amacıyla İstanbul'da iki ay görev yapmış, akabinde emekliliğini istemiştir. Hükûmet başta bu isteğini kabul etmemiş, ısrarı üzerine 29 Rebiyülâhir 1341 (19 Aralık 1922) târihinde elli yaşında emekli olmuştur. Vassâf emekli olması hasebiyle duyduğu sevinci şöyle dile getirmektedir: "Lehü'l-hamd ve'l-minne dağdağa-i hayât-ı memuriyetten kurtuldum."⁹

Tasavvufî hayatın yaşandığı bir ailede doğan Vassâf, annesinin Nakşibendiyye tarikatından Gümüşhaneli Ahmed Ziyaeddin'in (öl. 1311/1894) müntesiplerinden olduğunu, babasının ise İstanbul Topkapı'da bulunan Pazar Tekkesi Sinânî Dergâhı'nın şeyhi Salih Efendi'nin (öl. 1285/1868) muhiblerinden olup onun vefâtıyla oğlu Şeyh Ahmed Zarîfî'ye muhabbet beslediğini ifâde etmektedir.¹⁰ Vassâf kalbine tasavvuf tohumu eken kişinin Vâlidî Rüşdiyesi'ndeyken Farsça hocası olan ve kendisinin okul dışındaki derslerinden de istifâde ettiği Mesnevîhân Mevlevî Es'ad Dede (öl. 1328/1911) olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Nakşibendiyye tarikatından "Abalı Hafız" olarak bilinen Şeyh Muhammed Haydar Efendi (öl. 1304-1307/1887-1890) ile Sünbül Hankâhî şeyhi Rızâeddin Efendi'nin (öl. 1309/1891) sohbetlerinden de müstefid olduğunu yazmaktadır.¹¹

Vassâf'ın ilk intisâbı 1314 (1896-1897) yılında Şam'dan İstanbul'a gelen, Şabaniyye tarikatının Bekriyye kolundan Şeyh Muhammed Sultan Efendi'ye olmuştur. Onun vefatının ardından Vassâf, okuduğu *İzâhu'l-Merâm fî-*

⁷ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/284-285; Mehmet Akkuş, "Hüseyin Vassâf'ın Hayatı ve Eserleri", *Hicaz Hâtırası*, mlf. Hüseyin Vassâf (İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2011), XVI.

⁸ Süha Erlen vd., "Büyükbabamız Hüseyin Vassâf Bey", *Hicaz Hatırası*, mlf. Hüseyin Vassâf, haz. Mehmet Akkuş (İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2011), IX.

⁹ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/284.

¹⁰ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/282.

¹¹ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/283.

*Meziyyeti'l-Kelâm*¹² isimli kitaptan çok etkilenecek eserin müellifi Edirne Gülşenî Veli Dede Dergâhı şeyhi Şuayb Şerefeddin Efendi'ye (öl. 1328/1911) intisâb eder.¹³ Şerefeddin Efendi'nin vefatından sonra ise seyr ü sülûkta nihâyet olmadığını düşünerek Kasımpaşa Hüsâmeddin Uşşâkî Dergâhı şeyhi Şeyh Mustafa Hilmi Efendi'ye intisâb eder. Mustafa Sâfî Efendi'nin irtihâlinden sonra şeyhin halîfetü'l-hulefâsı olan İnegöl müftüsü Şeyh Muhammed İzzeddin Safiyullah Efendi 30 Haziran 1342 (18 Zilhicce 1344) târihinde Vassâf'a Uşşâkî icâzeti vermiştir.¹⁴ Vassâf, Uşşâkî müntesiplerince 1926-1929 yılları arasında Uşşâkî Âsitânesi postnişini kabul edilmektedir.¹⁵ Şeyhliği sırasında Ali Rıza Zühdî Efendi, Muhammed Ömer Rüşdî Efendi, Ali Osman Sıdkî Efendi ve Ahmedî Hamdî-i Tefvikî Efendi'ye icâzet vermiştir. Hanımlardan onun rehberliğinde sülûkunu tamamlayanlar ise İffet Sıdika Hanım, Müzeyyen Hanım, Seher Hanım ve Ferîde Hanım'dır.¹⁶

Vassâf'ın eserleri incelendiğinde onun tasavvufî düşüncesini şekillendiren isimlerin başta İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) olmak üzere, Niyâzî-i Mısırî (öl. 1105/1694), İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725), Mevlânâ (öl. 672/1273) ve Sezâî-yi Gülşenî (öl. 11511-1738) gibi mutasavvıflar olduğu görülmektedir. Vassâf yaşadığı çağın önemli entelektüellerinden İbnülemin Mahmud Kemâl (1871-1957), Tâhirülmevlevî (1877-1951), Ahmed Remzi Akyürek (1872-1944), Ali Behcet Efendi ve Şemseddin Ulusoy (1867-1936) gibi isimlerle yakın dostluk içerisindeydi. Bu münevverler Vassâf'ın tefekkür dünyasının mimarları arasında zikredilebilir.

Seyahat etmeyi çok seven Vassâf, yolculuklarını yeni yerler görme gayesinin dışında daha çok tasavvuf tarihinde önemi hâiz olan mekanları ve şahısları ziyaret ve ibadet maksadıyla gerçekleştirmiştir. Bu seyahatlerinde *Sefîne-i Evliyâ* için bilgi toplama amacıyla ziyaret ve incelemelerde bulunduğunu ifade etmektedir. Hicaz, Suriye, Filistin'in¹⁷ yanısıra Bursa,¹⁸ Edirne, Konya, Tekirdağ,

¹² Bu kitap Sezâî-yi Gülşenî'nin "*Kalem-i sun'-ı ezel her ne ki tahrîr itdi*" mısraıyla başlayan gazelinin bir şerhidir. Kitabın diğer ismi *Şerhu'n-Nokta ve'l-Kalem*'dir. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. (İstanbul: Kitabevi, 2015), 3/260.

¹³ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/284-286.

¹⁴ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/293.

¹⁵ Mustafa Tatcı vd., "Hüseyin Vassâf'ın Hayatı ve Eserleri", *Dîvân*, mlf. Hüseyin Vassâf (İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2012), 18, dip. 10.

¹⁶ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/295. Vassâf *Sefîne*'de hayatını anlattığı kısmın zeyl bölümünde halifelerinin terceme-i hâllerine yer vermiş, hanımlardan sülûku tamamlayanların ise yalnızca isimlerini zikretmiştir.

¹⁷ Vassâf Hicaz yolculuğunu *Hâtîrâ-i Hicâziyye*, Suriye ve Filistin seyahatlerini ise *Sûriye'de Bir Cevlân* isimli kitaplarda anlatmaktadır. Bu iki eser Mehmet Akkuş tarafından yayına hazırlanarak *Hicaz Hatırası* adıyla neşredilmiştir. bk. Hüseyin Vassâf, *Hicaz Hâtırası*, haz. Mehmet Akkuş (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011).

Ankara, Bandırma, Gönen, Manyas, Gemlik, İzmit, Yalova, Eskişehir, Afyonkarahisar, Uşak, Manisa, Menemen, İzmir, Siroz, Drama, Selanik, Manastır ve Üsküp Vassâf'ın gittiği yerler arasındadır.¹⁹

Hüseyin Vassâf 21 Teşrinisani 1929 (19 Cemaziyelahir 1348) târihinde Arnavutköy'deki evinde damar sertliğinden vefat etmiştir.²⁰ Vasiyeti üzerine Rumelihisarı Kabristanı'na defnedilmiştir.²¹

Mustafa Kara'nın onun için düşürdüğü tarih şöyledir:

“Vassâfı, tasavvuf târihinin Hû
Rehberi, tarîkat şehrahının Hû
Meşrebine iki melek şahittir:
'HÛ GÜLŞENÎ ŞA'BÂNÎ UŞŞÂKÎ HÛ' 1348”²²

1.2. Eserleri

Biyografi Çalışmaları:

1. *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*
2. *Ravza-i Sâdâtтан Bir Şemme*
3. *Mehmed Tâhir Bey*
4. *Es'adnâme*
5. *Risâle-i Hayriyye*
6. *Risâle-i Şevkiyye*
7. *Risâle-i Müştâkıyye*
8. *Risâle-i Salâhiyye*
9. *Tevfîknâme*
10. *Kemâlü'l-Kemâl*
11. *Remzînâme*
12. *Kemâlnâme-i Şeyh Hakkî*
13. *Gülzâr-ı Şâdî Der-beyân-ı Menâkıb-ı Emîn-i Tokâdî*
14. *Aynü'l-Hayât*

¹⁸ Vassâf'ın 1896 ve 1901 yıllarında Bursa'ya yaptığı seyahatlere dâir izlenim ve duygularını kaydettiği *eseri Bursa Hatırası*, Mustafa Kara ve Bilal Kemikli tarafından yayına hazırlanmıştır. bk. Hüseyin Vassâf, *Bursa Hatırası*, haz. Mustafa Kara, Bilal Kemikli (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2011).

¹⁹ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/286-291.

²⁰ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şâir Anıtları ve Şâir Ali İffet Merhûm Hakkında Hatıralar*, haz. Mehmet Atalay (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021), 76.

²¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1988), 4/1958.

²² Mustafa Kara, *Şemseddin Ulusoy - Saklı Tarihin Muhafızı* (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016), 9.

Tasavvufî Eserleri:**a) Şerh-Tercüme Çalışmaları:**

1. *Gülzâr-ı Aşk*
2. *Feyzü'l-Kemâl*
3. *Mir'âtü'l-Kemâl*
4. *Lücec-i Asrî Şerh-i Kelâm-ı Mısrî*
5. *İncilâ-yı Mir'at-ı Hakîkat*
6. *Esrâr-ı Kur'âniyye'den Bir Nebze*
7. *Güldeste-i Hakîkat*
8. *Kitâb-ı Külliyât*

b) Telif Eserleri:

1. *Müntehâbât-ı Ezhâr-ı İrfân*
2. *Dîvân*
3. *Vesîletü'n-Necât*
4. *Mürâselât*
5. *Vâkiât*

Seyahat Yazıları

1. *Hâtıra-i Hicâziyye*
2. *Sûriye'de Bir Cevalân*
3. *Bursa Hatırası*

Coğrafya Çalışmaları

1. *Tertîb-i Cedîd Coğrafya-yı Umûmî*
2. *Hülâsa-i Coğrafya-i Umûmî*²³

Vassâf *Sefîne-i Evliyâ'yı* yazdığı yıllarda bir yandan da dönemin önemli dergilerinde yayımlanmak üzere makaleler ve şiirler kaleme almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Mahfil*, *Cerîde-i Sûfiyye* ve *Sırât-ı Müstakîm*'de neşredilmiş kırk iki makalesi ile on iki manzûmesi bulunmaktadır.²⁴

2. Sefîne-i Evliyâ**2.1. Eser Hakkında Genel Bilgiler**

Eserin tam adı *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*²⁵ olup beş ciltten oluşan müellif hatlı nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar

²³ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/295-298.

²⁴ Bunlardan bir kısmı Sinan Doğan tarafından neşredilmiştir. bk. Hüseyin Vassâf, *Makaleler*, haz. Sinan Doğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012).

²⁵ Osmanlı ilim geleneğinde biyografi türünde yazılan eserlere "Sefîne" isminin verilmesinin başka örnekleri de mevcuttur. Vassâf'ın eseriyle aynı adı taşıyan, Dârâ Şükûh'un (öl. 1069/1659), *Sefînetü'l-evliyâ* isimli eseri özellikle Hintli sûfiler hakkında ihtiva ettiği bilgiler bakımından mühim bir sûfi biyografileri kitabıdır. Mustafa Sâkîb Dede'nin (öl. 1148/1735) *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân'*ı Mevleviyye tarikatına dâir, Ahmed Resmî Efendi'nin (öl. 1197/1783) *Sefînetü'r-rüesâ* isimli kitabı reisülküttâbların hâl tercümelerine dâir, Hafid Efendi'nin (öl. 1811) *Sefînetü'l-vüzerâ* isimli eseri Osmanlı Devleti'nde kaptan-ı deryalık

bölümünde 2305-2309 numaralarda bulunmaktadır.²⁶ Eser Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir.

Vassâf eserin Mukaddime bölümünde telif sebebini açıklar. Buna göre Vassâf bir gün Sahaflar Çarşısı'nda gözüne ilişen *Esmâr-ı Esrâr* isimli eseri alır, mütalaa eder ve tüm tarikatların silsilelerini bir araya toplayan bu eseri çok kıymetli bulur. Bu vesileyle küçüklüğünden itibaren büyük bir muhabbet beslediği ehlullâhın tercüme-i hâli ile meşgul olmaya niyetlenir.²⁷ Vassâf başlangıçta iki cilt şeklinde yazmayı hedeflediği eseri 15 Şabân 1318 (9 Aralık 1900) tarihinde yazmaya başlamış,²⁸ ancak birinci cildin yazımını ikmâl ettiğinde eserin iki ciltte tamamlanamayacağını görerek ilâveler tesiriyle genişleyen eserin gerektiği kadar cilde ulaşabileceğini ifade etmiştir.²⁹ Nihayetinde beş cilde ulaşan eserin müsveddesi 25 Safer 1342 (7 Ekim 1923), tebyizi ise 21 Cemaziyelevvel 1343 (18 Aralık 1924) tarihinde tamamlanmıştır.³⁰

Vassâf'ın eserini *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr* olarak adlandırıp bir "şerh" olarak nitelemesi mânidârdır. *Esmâr-ı Esrâr* tarikat silsilelerine derli toplu bir biçimde ulaşılmasında kolaylık sağlaması amacıyla Mehmed Sâmî Sünbülî tarafından kaleme alınmış 54 sayfalık küçük bir eserdir.³¹ Vassâf'ın *Esmâr-ı Esrâr*'dan hem içerik hem de metod bakımından oldukça farklı, ondan mülhem ve fakat onu ziyadesiyle aşmış eserini "*Esmâr-ı Esrâr*'ın şerhi" olarak nitelemesi günümüz araştırmacılarının dikkatini çekmiş ve konu üzerinde farklı değerlendirmeler yapılmıştır.³² Vassâf eserini şerh olarak adlandırarak hem ilhâm aldığı esere olan vefâsını göstermiş hem de bu sâyede tasavvuf tarihi zincirine bir halka olarak eklemeyi hedeflemiştir.

vazifesinde bulunmuş olan kişilerin biyografilerinin bir araya getirildiği çalışmalardır. Ayrıca Vassâf ile çağdaş bir mutasavvıf olan Ahmed Sâfi Bey'in (öl. 1926) de *Sefînetü's-Sâfi* ismini verdiği geniş bir biyografi kitabı bulunmaktadır.

²⁶ Müellif hatlı diğer bir nüsha ise Süleymâniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 2316-2317 numaralarda kayıtlıdır. Ancak bu iki defter müsvedde nüshalardır.

²⁷ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2305), 1/1.

²⁸ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/1.

²⁹ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/293.

³⁰ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/299.

³¹ Mehmed Sâmî, *Esmâr-ı Esrâr* (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316), 2-3.

³² İsmail Kara, Vassâf'ın eserini sağlam bir miras üzerine inşa etme gayesiyle bunu yaptığını ve böylelikle eseri ile kadim gelenek arasında bir bağ tesis ederek esasında eserini yücelttiğini düşünmektedir. İsmail Kara, "Unuttuklarını Hatırla! Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (Ocak 2010), 66; Klasik Türk edebiyatındaki şerhleri incelediği makalesinde M. Akif Gözitök *Sefîne*'yi telif mâhiyetindeki şerhler içinde zikretmiş, Vassâf'ın bu yaklaşımını büyük bir mahviyyet ve tevazu olarak yorumlamıştır. Mehmet Akif Gözitök, "Klasik Türk Şerh Edebiyatının Mahiyeti", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/12 (2017), 525.

Osmanlı sahasında yazılmış en kapsamlı sûfî biyografisi olan³³ *Sefîne-i Evliyâ*, Vassâf'ın yirmi yılı aşkın bir süre devam eden gayretinin mahsûlüdür. Eserin en mühim özelliği Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış, özellikle de Vassâf ile aynı dönemde İstanbul'da yaşamış mutasavvıfların biyografilerini unutulmaktan kurtarmış olmasıdır.³⁴ Bir eserin özgün değeri onun telifât arasında doldurduğu boşlukla, "O olmasaydı ne olurdu?"³⁵ sorusuna verilecek cevapla belirlenebilir. Eğer Vassâf *Sefîne*'yi yazmasaydı veya *Sefîne* bize ulaşmamış olsaydı özellikle Osmanlı'nın son döneminde yaşamış pek çok mutasavvıf değişen düzenle birlikte nisyan perdesi altında kalacaktı, gelecek nesiller olarak onlar hakkında bilgi edinebilme imkânı bulamayacaktık. Günümüz tasavvuf târihi araştırmalarında *Sefîne*'nin sıklıkla başvurulan kaynaklar arasında yer alması bu düşüncemizi doğrular mâhiyettedir.

Eserin dili Türkçe olmakla birlikte az da olsa Arapça ve Farsça ifadelere yer verilmektedir. Dili genel olarak yalın ve anlaşılırdır, ancak zaman zaman ağırlaşmaktadır. Bu durum özellikle mebzul miktarda nadir kullanılan Farsça kelimeler ve terkiplerin yer aldığı mektuplarda kendini gösterir.

Vassâf hem yazılı hem de şifâhî birçok kaynaktan istifâde ile eserini vücuda getirmiştir. *Sefîne*'de başka kaynaklarda ya hiç bahsedilmeyen ya da hakkında doyurucu bilgiler verilmeyen kimselerin biyografilerinin yer alması Vassâf'ın sözlü ve yazılı kaynakları ustalıklı mezcetmesinin bir neticesidir. Haddizatında sözlü geleneğin kayıt altına almayı ihmal eden bir yönü vardır. Ancak Vassâf bir yandan sözlü geleneği sohbet meclislerinde yaşatırken diğer taraftan en hurde bilgiyi dahi yazma hassasiyetinden vazgeçmez. Vassâf'ın özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul ve çevresinde yaşamış sûfilere ait biyografilerde şifâhî kaynakları daha yoğun olarak kullandığı dikkat çekmektedir. Müellif yaşadıkları dönemin siyâsî hengamesi içinde son yıllarda yaşamış ve henüz haklarında hiçbir şey yazılmamış sûfilere ait biyografilerin unutulmasını engellemek amacıyla mezkûr biyografilerin yazımına ayrı bir önem atfetmiş gözükmektedir.

³³ Reşat Öngören, "Tabakat", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/296.

³⁴ Akkuş - Yılmaz, "Terâcim Kitapları ve Sefîne-i Evliyâ", XXXV. Eserin en orijinal ve dolayısıyla en kıymetli bölümleri olarak niteleyebileceğimiz bu kısımlar aynı zamanda dikkatle istifade edilmesi gereken metinlerdir. Zira kişinin çağdaşları hakkındaki değerlendirilmelerinde objektif olması çok kolay değildir. Mezkûr biyografilerin zaman ve mekân bilgileri açısından daha isabetli olmakla beraber yorum ve değerlendirmelerde aşırılık ve tutarsızlıklar ihtiva edebileceği hatırlanmalıdır.

³⁵ Bu soru Ali Birinci'nin "İbnülemin Yazmasaydı" başlıklı yazısından mülhemdir. Ali Birinci yazısında sorularını şu şekilde çoğaltmaktadır: "İbnülemin yazmasaydı ne olurdu? Bu suale bağlı olarak başka sualler de sorulabilir: Onun sayesinde kaç kişi unutulmaktan kurtuldu? Hakkında vesikalar ve kayıtlar bulunan kaç kişinin hâl tercümesi, İbnülemin'in yazdıkları sayesinde kupkuru bir metin olmaktan çıktı?" Ali Birinci, "İbnülemin Yazmasaydı", *Müteferrika* 17 (Yaz 2000), 108.

Dolayısıyla berhayat olan ve henüz âlem-i cemâle irthal etmiş olan sûfilerin biyografilerinin yazımında şifâhî kaynaklar ön plana çıkmaktadır.

Sefine'nin şifâhî kaynakları kendi içinde farklı başlıklar altında değerlendirilebilir. Bunlar içinde müellifin bizzat mülâki olduğu şahıslar hakkında yazdıkları en önemli kısmı oluşturmaktadır. Ancak bu nevi biyografilerin tam sayısını tespit edebilmek ne yazık ki mümkün değildir. Zira Vassâf her zaman bu bilgiyi ilgili başlıkta zikretmez. Vassâf'ın bildirdikleri ve biyografideki anlatım tarzından tespit edebildiğimiz kadarıyla Vassâf'ın kendisiyle aynı dönemlerde yaşayıp İstanbul'da veya seyahatleri vesilesiyle muhtelif şehirlerde bizzat görüşerek biyografilerini oluşturduğu kişi sayısı 300 civarındadır. Bu rakam *Sefine*'nin ihtiva ettiği biyografilerin yaklaşık olarak çeyreğine tekabül etmektedir. Ayrıca Vassâf'ın mezkur biyografileri daha teferruatlı ve diğerlerine kıyasla oldukça uzun kaleme aldığı hesaba katıldığında çağdaş sûfilerin eserde büyük bir hacim kapladığı sonucuna ulaşabiliriz.

Vassâf biyografilerini yazacağı kişi hayattaysa ve görüşme imkânları varsa öncelikle bizzat o kişiyle görüşerek birinci ağızdan kişinin hayatı hakkında bilgi edinme yolunu dener, bazen de hazırladığı soruları o kimseye ulaştırarak cevaplamasını talep eder.³⁶ Eğer bizzat görüşme imkânı yoksa başta çocuklarıyla ve torunlarıyla³⁷ olmak üzere akrabalarıyla veya müridleriyle³⁸ görüşerek bilgi alır. Vassâf'ın şifâhî bilgi aldığı kimselerin sayısı oldukça fazladır. Bunlar içinde İbnülemin, Ali Behcet Efendi, Tâhirülmevlevî, Şeyh Kerâmeddin Efendi ve Hazmî Efendi en çok yararlandığı kişiler olarak göze çarpmaktadır. Vassâf'ın biyografi yazımında en çok istifade ettiği isim ise İbnülemin'dir. Gerek eser temini gerekse şifahi bilgi aktarımı konusunda İbnülemin'in büyük yardımlarını gören Vassâf'ın biyografi yazımında metod itibarıyla da İbnülemin'den istifâde ettiği âşikârdır. *Sefine*'de "Üdebâ-yı asırdan Mahmûd Kemâl Beyefendi ile, müşârünileyh hakkında hem-sohbet olurken..." "... üstâdü'l-üdebâ İbnü'l-Emin Mahmûd Kemâl Bey Efendi'ye sordum. ..."³⁹ gibi ifâdelerin sıklıkla yer alması Vassâf'ın yazacağı kişiler hakkında İbnülemin ile istişare ettiğini göstermektedir.

Vassâf'ın *Sefine*'de kullandığı yazılı kaynaklara gelince kaynak kullanımı günümüzdeki anlayıştan tabii olarak farklı olduğundan yazılı kaynakların net bir resmini çizmek oldukça güçtür. Her ne kadar çağdaş birçok müellife kıyasla titiz bir kaynak kullanımına sahip olsa da Vassâf'ın bazen zamansal veya

³⁶ Örnek olarak bk. Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2307), 3/29.

³⁷ Örnek olarak bk. Vassâf, *Sefine* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/159.

³⁸ Örnek olarak bk. Vassâf, *Sefine* (Yazma Bağışlar, 2307), 1/138-139.

³⁹ Vassâf, *Sefine*, 3/195.

mekansal olarak aracısız edinme ihtimali olmayan bilgileri kaynak göstermeden yazdığı vâkidir. Bazen de “bir eserde” ya da “...’nın bir eserinde” veya “... dergâhında gördüğüm bir tomarda/bir eserde” gibi oldukça genel ifâdeler kullanarak faydalandığı kaynağı bilmemize imkân tanımaz. Vassâf *Sefîne*’de istifade ettiği yaklaşık üç yüz yazılı kaynaktan bahsetmektedir. Bunlar içerisinde yalnızca bir kez atıf yapılan kaynaklar olduğu gibi hemen tüm tarîkatlara ait biyografilerde atıf yapılan kaynaklar da bulunmaktadır. Eserde en fazla atıf yapılan kaynaklar şunlardır: *Vefeyatnâme*, *Hadîkatü’l-Cevâmî*, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*, *Osmanlı Müellifleri*, *eş-Şakâikü’n-Nûmâniyye*, *Divân-ı Ali Şerhi*, *Yâdigâr-ı Şemsî*.

Vassâf *Sefîne*’de tarîkatları esas alan bir tasnif yapmaktadır. Ancak hem bir sūfînin birden fazla tarîkate intisabı olabilmesi hem de Vassâf’ın bazı kişisel tercihleri sebebiyle eserin tümüne yansıyan bir intizamdan söz etmek mümkün değildir. Yer yer tutarsızlıklar, tekrarlar bulunmakla birlikte genel itibarıyla eserin sistematik bir yapısı olduğunu söyleyebiliriz. *Sefîne*’de tarîkatlar arasında hacim ve keyfiyet bakımından fark vardır. Bu fark öncelikle Osmanlı coğrafyasında yaygın olan tarîkatlarla doğrudan ilgili olsa da⁴⁰ eserde özellikle Bektâşîlik tarîkatına karşı bilinçli bir tepki olduğu âşikârdır. Kitabın genelinde bu tarîkat ve mensupları hakkında olumsuz ifadeler yer verilmiş;⁴¹ ayrıca Bektâşîlik başlığı altında çok az sayıda sūfî kendine yer bulabilmiştir.⁴² Bu noktada ilk olarak Vassâf’ın olumsuz örnekleri yaymama, giybetten sakınma konusundaki hassasiyetlerinin etkisi olduğu akla gelmektedir. Ayrıca zamanında yaşayan Bektâşîlere kızgınlığı sebebiyle onları yok saymayı tercih ettiği de düşünülebilir.

Eserin hacminin büyük kısmını biyografiler oluşturmakla birlikte *Sefîne*’nin münderecâtı yalnızca biyografilerden ibaret değildir. Eserde tarîkatlar hakkında genel bilgiler, tekke ve dergâhların güncel durumları, silsileler, icâzetnâmeler, âdetler, gelenek görenekler, sosyal ve bazen politik hayata dair pek çok orijinal bilgi de yer almaktadır. Eserde tarikatlar ve sūfîlerin yanında zikir çeşitleri, taçlar, âyinler, dergâhlar, besteler gibi birbirinden farklı birçok konunun işlenmesi *Sefîne*’nin dağınık bir yapısı olduğu izlenimi oluştursa da bu durum okuyucuyu monotonluktan kurtaran bir üslup doğurarak avantaja dönüşmektedir.

⁴⁰ Bu coğrafyada en yaygın tarîkat olan Halvetîliğe ayrılan kısım yaklaşık olarak eserin yarısına tekabül etmektedir.

⁴¹ Örnek olarak bk. Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305-2307), 1/210, 371, 375, 384, 385, 2/290, 3/394.

⁴² Bektaşiler başlığı altında yalnızca yedi sūfî biyografisine yer verilmiştir. bk. Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/371-392.

2.2. Eserde Biyografik Bilgilerin İşlenişı

19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında biyografi yazıcılığında geleneksel yöntemden modern yönetime geçişler görülmekle beraber tam manasıyla gelenekten kopulmadığı görülmektedir. Dönemin biyografi yazarları batılı usullerden etkilenmiş, fakat geleneksel yöntemi de bazı yönleriyle sürdürerek kendilerine özgü bir tarz oluşturmuşlardır.⁴³ Modern biyografide nesnel anlatım, objektif değerlendirmeler, çeşitli kaynak kullanımı, yazarın sesinin geri planda olması, kronolojik sıraya uygunluk gibi özellikler bulunmalıdır.⁴⁴ Modern biyografinin en önemli unsuru ise tarihsel gerçekliğe uygunluktur.⁴⁵ Geleneksel biyografide menkıbe, efsane, rivayet gibi kaynakların kullanımı yoğunluktayken modern dönemde biyografisi yazılan kişinin kendisinin veya yakın çevresindekilerin eserleri ile hatıralarından yararlanarak biyografiler inşa edilmektedir.⁴⁶ Vassâf'ın biyografi yazımını modern ile geleneksel yöntemin uyumlu bir sentezi olarak değerlendirmek mümkündür. Zaman ve mekân tespitindeki hassasiyet ile kaynak kullanım yöntemleri bakımından modern yönetime yaklaşırken üslup bakımından klasik yöntemi büyük oranda devam ettirdiği görülmektedir. Özellikle eserin orijinal tarafını oluşturan son dönem biyografilerinde modern tarzın etkisi belirgindir.

Vassâf *Sefîne-i Evliyâ'yı* yazarken hayatta olan sūfilerle mülâkat yaparak ilk ağızdan elde ettiği bilgilerle biyografileri şekillendirmektedir. Vassâf'ın Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Abdülhakim Arvasî'nin (1865-1943) biyografisini yazmak amacıyla kendisine yönelttiği sorular ile Arvasî'nin verdiği cevapları ihtiva eden *Hâl Tercümesi'nin* yayınlanması müellifin *Sefîne'deki* biyografileri oluştururken hangi bilgilere önem verdiğini görmemize imkân sunmuştur.

Vassâf'ın Abdülhakim Arvasî'ye, dolayısıyla eserine almak istediği çağdaş bir sūfiye yönelttiği sualler şunlardır:⁴⁷

⁴³ Tefvik Ergun, *Bursalı Mehmed Tâhir ve Biyografik Çalışmaları* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 19; Gül Ayşe Akar, *Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 437.

⁴⁴ Akar, *Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi*, 13.

⁴⁵ Sinem Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 8-9.

⁴⁶ Akar, *Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi*, 15-16.

⁴⁷ Abdülhakim Arvasî, *Hâl Tercümesi*, haz. Suat Ak (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015), 13-61.

1	İsimleri
2	Mahlasları
3	Lakabları
4	Velâdet târihleri
5	Mevlidleri
6	Pederlerinin ismi ve kim olduğu
7	Aile isimleri
8	Mahall-i neş'etleri
9	Nerelerde ve kimlerden tahsil ettikleri
10	Tarîka-i nisbeleri; yani kimlere mensubdurlar?
11	Şeyhleri ve silsileleri
12	Silsile-i nesepleri
13	İstanbul'a ne zaman geldikleri
14	Kaşgarî hankâhının meşîhatine sûret ve zaman-ı tayinleri
15	Daha evvel nerelerde meşihat ettikleri
16	Hangi tarîkatlardan müstahlefdirler?
17	Nerelerde ve ne târihlerde seyahat ettikleri
18	Haremeyn-i muhteremeyni ziyaretleri ve müddet-i ikâmetleri
19	Hangi lisanlarda ne gibi eserleri bulunduğu
20	Her üç lisanda eş'ârının birer numunesi
21	Halifeleri kimlerdir?
22	Kaç mahdumları olduğu ve isimleri

Vassâf'ın sorduğu bu soruları da dikkate alarak onun *Sefîne-i Evliyâ*'da biyografileri nasıl inşâ ettiğini tahlil etmeye çalışalım.

2.2.1.Sûfinin Kimliği

2.2.1.1. İsim, Mahlas, Lakap

Biyografilerde ilk adım, hakkında yazılan kişinin kimliğinin net olarak tespit edilmesidir. *Sefîne*'nin kaleme alındığı dönemde henüz soyadı kullanımı olmadığından mahlas ve lakap gibi ayırt edici diğer unsurlara yer verilmesi kişinin kim olduğunun ortaya konmasında büyük önem taşımaktadır. Vassâf'ın yönelttiği sorulara baktığımızda bu bağlamda isim, mahlas, lakap, baba ismi, aile ismi ve çocuklarının isimleri biyografilerde yer verilmesi amaçlanan önemli

kimlik bilgilerindedir. *Sefîne*'de nadiren anne isimlerinin de zikredildiğine rastlanmaktadır.

Biyografilerde sûfilerin babalarının ve oğullarının tanıtımına özel bir önem verildiği görülmektedir. Zaten büyük çoğunlukla ele alınan sûfîlerin babaları ve oğulları da tarîkat intisabı olan kimseler olduğundan böylelikle kısmen onların da biyografisine yer verilerek eser zenginleştirilmiş olur. Vassâf'ın eserinde müstakil bir başlık açmadan akrabalık bağı olan farklı bir kimsenin ismi altında kısaca biyografisine yer verdiği kimselerin sayısı hayli fazladır. Biyografilerde kişilerin ailesi hakkında doyurucu bilgilerin yer alması tanıtılan kişinin geldiği sosyokültürel çevreyi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.⁴⁸

Vassâf Arvâsî'nin oldukça ayrıntılı bir şekilde yaklaşık beş sayfada yanıtladığı konuyla bağlantılı mezkûr başlıkları *Sefîne*'de şöyle özetlemektedir: “Şeyh Seyyid Abdülhakîm Efendi ... Pederleri Seyyid Mustafa Efendi olup Kürdiyyü'l-asl, seyyid-neseb, lakabları 'Manzûr-ı nazar-ı pîrân-ı kirâm'dır. Arvâsîzâdelerdendir.”⁴⁹

Seyyidler Osmanlı bürokrasisinde ve tasavvuf çevrelerinde önemli bir yere ve etki gücüne sahiptir.⁵⁰ *Sefîne*'de de seyyidliğe özel vurgu yapıldığı görülmektedir. Vassâf biyografisini kaleme aldığı sûfînin meşhûr isminde bulunmasa bile madde başlığında isminin önüne “seyyid” sıfatını eklemeyi ihmâl etmez.

2.2.1.2. Zaman

Sefîne'de biyografisi yer alan sûfîlerin yaşadığı dönem 7. Yüzyıldan başlayıp 20. Yüzyıla kadar uzanan yaklaşık on üç asırlık geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz üzere Osmanlı'nın son yüzyılında yaşamış sûfîler ağırlıktadır. Vassâf'ın sorularını incelediğimizde bunlardan “zaman” temalı olanlar doğum tarihi, seyahatlerinin tarihleri, Hameyn'e ziyaret vakitleri ve orada ne kadar kaldıkları ile doğrudan Arvâsî'nin şahsıyla ilgili olarak İstanbul'a geliş ve Kaşgârî hankâhı meşîhatine tayin zamanına dair sorulardır.

Biyografilerde “zaman” ile alakalı zikredilen önemli bilgilerden biri şüphesiz vefât tarihleridir. Ancak biyografi yazıldığı esnada hakkında yazılan şahıs hayattaysa tabii olarak bu bilgiye yer verilemez. Vassâf'ın çağdaşları hakkında yazdığı biyografilerde de Vassâf'ın vefat tarihi olan 1929'dan sonra vefat

⁴⁸ İsmail Alperen Biçer, *Tezkire Geleneğinin Son Temsilcisi: İbnülemin Mahmut Kemal İnal* (İstanbul: Paradigma Akademi, 2021), 119.

⁴⁹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2306), 2/59.

⁵⁰ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Seyyid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/42.

edenlerin vefat tarihleri bulunmaz. Esasında *Sefîne*'nin yazımı 1924 yılında tamamlanmış olmakla birlikte Vassâf sonraki yıllarda eser üzerinde güncellemeler yapmaya devam ettiğinden 1924-1929 yılları arasında vefat eden sûfilerin vefat tarihi esere dercedilmiştir. Eserde daha eski dönemlerde yaşamış sûfiler hakkında kaydedilen en mühim veri vefat tarihidir. Pek çok sûfinin yalnızca mezar taşı bilgisinden vefat tarihine ulaşılabildiğinden biyografik bilgi olarak isim dışında yalnız vefat tarihine yer verilebilmiştir.⁵¹ Vassâf biyografisini yazdığı şahısların vefat tarihine dair ulaştığı birbirinden farklı rivayetler karşısında en sahil olanı bulabilmek için gayret sarfetmektedir. Bu durum eserde birçok yerde karşımıza çıkar.⁵²

Sefîne'de "zaman" kavramından söz ederken eserde büyük bir yer tutan tarih beyitlerine değinmemek eksiklik olacaktır. Şiire ve edebiyata merakı olan bir mutasavvıf olan Vassâf, "eslâfa vefa" olarak telakki ettiği tarih beyitlerine büyük bir önem atfetmektedir. *Sefîne*'de bazen bir sûfi hakkında birkaç tarih beytine yer verdiği, bazen de kendi düştüğü tarih beyitlerini biyografilere eklediği görülmektedir.

2.2.1.3. Mekan

Vassâf'ın sorularından mekâna yönelik olanlar sûfilerin doğduğu, yetiştiği, okuduğu, şeyhlik yaptığı, seyahat ettiği yerler ile Haremeyn'i ziyaret edip etmediğidir. Yazdığı biyografilerde çağdaşları hakkında mümkün merteye bu maddelere değinmeye çalışan Vassâf, önceki dönemlerde yaşamış sûfiler hakkında da ulaşabildiği nispette bu bilgileri kaydeder.

Eserde özellikle İstanbul'da yaşamış sûfilerin biyografilerinin daha yoğun ve zengin olduğunu mütalaa etmekteyiz. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış İstanbul, önemli bir ilim ve kültür merkezi olmasının yanı sıra tasavvufî hayatın oldukça canlı olduğu, çok sayıda tekkeye ve dervişe ev sahipliği yapan bir şehirdir. Vassâf'ın da İstanbullu⁵³ olması sebebiyle buradaki tasavvufî kültüre daha âşinâ olmasının bu sonucu doğurması tabiidir. Bununla

⁵¹ Örnekler için bk. Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2306, 2309), 2/45, 46, 69, 239, 253, 5/31.

⁵² Örnek olarak bk. Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/333.

⁵³ Vassâf doğumundan ölümüne kadar hep içinde yaşadığı, seyahatleri dışında hiç ayrılmadığı bu şehre karşı derin bir muhabbet beslemektedir. Bursa seyahati için İstanbul'dan ayrılırken yazdığı şu satırlar müellifin İstanbul'a olan hislerini göstermesi bakımından manidardır: "Yolculuk için gözlerim envâr-ı meserret saçıyor. Fakat yine gönlüm İstanbul'a akıyor. Nedendir ki, İstanbul'dan infikâki istemiyor? Bursa'nın memalik-i sâire-yi şâhâneye nisbeten pek yakın bir vilâyet olduğunu bildiğim hâlde gönlümde caygır olan şey maskat-ı re'simden infikâkden mütehasıl-ı teessürdür. Seyahatim ve vâki olacak ziyâretim için mesrur ve mütebessim, İstanbul'daki sevdiklerimden ayrıldığım için müteessir idim. Vapurumuzla berâber biz de İstanbul'dan an-be-an tebâüd ediyorduk. Biz tebâüd ettikçe nazarım da İstanbul'a mahsur ve mun'atıf bulunuyordu." Vassâf, *Bursa Hatırası*, 6-7.

birlikte Vassâf'ın *Sefîne* için bilgi toplamak gayesiyle seyahat ettiği Bursa, Ankara, Tekirdağ, Edirne ve Konya'da yaşıyan sûfiler hakkında yazdığı biyografiler de son derece muteber ve orijinal bilgiler ihtiva etmektedir.

Eserde tekke, dergâh, zaviye isimleri ile bu kurumlar hakkında tarihî ve güncel bilgiler, sûfilerin kabirlerinin bulunduğu mahaller de çokça zikredilen yerler arasındadır. Vassâf'ın kimi zaman türbe ve kabirlerin açık adresini yazdığı, kimi zaman ise yakından tanıdığı sûfilerin ikamet ettikleri evlerin ayrıntılı adresine kadar kaydettiği dikkat çekmektedir.⁵⁴

2.2.1.4. Sûfinin Fiziksel Özellikleri

Vassâf'ın biyografilerinde, özellikle de bizzat gördüğu kişiler hakkında yazdıklarında mufassal olarak yer verdiği bir husus sûfilerin fiziksel özellikleridir. Eserlerindeki anlatımlarından, çizdiği portrelerden anladığımızı göre Vassâf oldukça dikkatli, algısı açık, ayrıntılara ehemmiyet veren, yaşadıklarını ya da karşılaştığı kimseleri uzun zaman sonra dahi detaylarıyla hatırlayabilen bir kimsedir. Özellikle bizzat gördüğu şahısların biyografilerini kaleme alırken bu hususiyeti güçlü kalemiyle birleşerek okuyanların zihninde canlı resimler oluşturabilecek mahiyette tasvirler ortaya çıkarmaktadır. *Sefîne*'yi okurken bu anlatımlara denk gelindiğinde çağdaş bir sûfiden bahsedildiği hemen anlaşılacaktır. Şeyh Muhammed Elif Efendi'ye dâir tasvirleri buna güzel bir örnektir:

“Mu'tedilü'l-kâme, kavîyyü'l-bünye, re's-i şerîfleri büyücek, hafifçe humrete mâil buğday renkli ve ak sakallı, sevimli olmakla berâber mehîb, menkibeyni arası geniş kemiklice olup, vücûdunda semen olmadığı halde nahîf ve nârin de değildi.”⁵⁵

Estetik zevke sahip müellif iç güzellik yanında dış güzele de önem atfetmektedir. Öyle ki bir sûfi için “yakışıklı” sıfatını kullanmaktan çekinmez. İlk dönem sûfi tabakalarında pek rastlayamayacağımız bu tarz anlatımlar modern dönem tabakaları için normal olarak değerlendirilebilir. Örneğin: “Orta boylu, beyazlaşmış uzunca ve müdevver sakallı, yakışıklı, uzun saçlı, halûk, fukarâ-

⁵⁴ Ayrıntılı adres anlatımlarına örnek olarak şunları zikredebiliriz: “İstanbul'da Unkapanı civârında Yeşil Tulumba'da “Şeyh İlâhî Sokağı” diye nâmına nisbetle bir sokak vardır. Burada bir hânede oturmuş olmaları melhûzdur. Bir de Zeyrek'de Kilise Câmii ittisâlindeki zâviyede, gerek kendilerinin gerek halîfeleri Emir Buhârî hazretlerinin ikâmet buyurdıkları, orada pencere üstündeki kitâbeden müstebândır.” *Sefîne (Yazma Bağışlar, 2306)*, 2/30; “Son zamânda İhsâniye'de Orta Sokak'ta Köprülü Konağı memerrîsinden az ileride, sağ tarafta ilk gelen sokakta, İmâm Tevfik Efendi'nin hânesinde müste'ciren sâkindir.” *Sefîne (Yazma Bağışlar, 2306)*, 2/74.

⁵⁵ Vassâf, *Sefîne*, 1/458.

perver bir zât-ı âlî-kadrdır.”⁵⁶; “Orta boylu, ak karışmış sarı sakallı, beyaz vücûdлу, çakırelâ gözlü, hafif ve tatlı sözlü, pak özlü, insan güzeliydi.”⁵⁷

Edhem Baba'nın biyografisinde yer verdiği şu betimlemeler de yine Vassâf'ın kendine has üslûbunu yansıtan ifâdeler olarak zikredilmeye değerdir:

“Uzun saçlı, tâcı kırmızı ve siyah müjgânlı idi. Tâcın üstüne yeşil sarık sarar ve taylasanlı gezerdi. Bazan yeşil, bazan kırmızı biniş giyerlerdi. Seksenbeş yaşında olduğu hâlde, beyâzı pek az olmak üzere kara, kıvrıkcık sakallı idi. Çekme burunlu, kara kaşlı, orta boylu, hakikat bakışlı, değirmi çehrelî, halîm selîm bir zât-ı âlî-kadr idi.”⁵⁸

2.2.1.5. Sûfinin Kişisel Özellikleri

Vassâf yakından tanıdığı sûfilerin fiziksel özellikleriyle birtakım kişisel özelliklerine de yer vermektedir. Bu anlatımlar yazar ile ele alınan sûfî arasındaki ilişkiyle doğrudan bağlantılı olduğundan bunları tamamıyla objektif değerlendirmeler olarak telakki etmek güçtür. Ancak Vassâf'ın ifadelerine şahsî hesapları karıştırmamaya gayret ettiği hissedilmektedir.

Müellifin sûfiler hakkındaki değerlendirmeleri çoğunlukla olumludur. Vassâf genel itibarıyla ele aldığı sûfiye hürmetini ifade eder, kişilerin olumlu, iyi, güzel yanlarını ön plana çıkarmaya çalışır. Misal olarak Muhammed Emin Tevfikî hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir:

“Kendilerini zevk-ı tasavvuf istilâ etmiş idi. Mâlâyani söylemez dâimâ hakâyıktan bahs ederler idi. Ümmî idi, fakat ümmî âlim idi. İlm-i ledünne mazhar idi. Zevk-ı ma'nâ yüz göstermiş, kendisi kitâb-ı kâinât olmuş idi. Kur'ân-ı nâtik menzilesinde idi. Zevki, meşrebi, mezhebi dâimâ tevhîd-i şerîf idi. Vahdet-i vücûdu en iyi anlayanlardan ve dâimâ bu vâdî-i zevkte tayy-i mesâfe eyleyenlerden idi.”⁵⁹

Yine olumlu bir değerlendirmesi şu şekildedir:

“Tam tarikat terbiyesi görmüş, ehl-i sülûk idi. Ümmî olduğu hâlde âlim-i tarikat ve vâkıf-ı hakikat idi. Görüştüğüm ehl-i tarikat arasında zamânen onun ka'bında bir zât hatırlayamıyorum; son postası olmuştur. Bi-hakkın mütesennin, müteşerri' âdâb-ı hakikat ile müeddeb idi.”⁶⁰

Hakkında hem müspet hem menfi kanaatlere, duyumlara sahip olduğu kimselerin olumlu yönlerinin altını çizerek hatalarının affedilmesi yönünde dua ve temennilerde bulunmaktadır. Örneğin:

⁵⁶ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/129.

⁵⁷ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2306), 2/72.

⁵⁸ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/128.

⁵⁹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2308), 4/283.

⁶⁰ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2309), 5/25.

“Bir zamânlar gerek Pazar Tekkesi’nde, gerek Cuma Tekkesi denilen Hânkâh-ı Sinânî’de herkesle hem-bezm-i sohbet olurken, kırk yaşından sonra mübtelâ-yı işret olup, şâribü’l-leyl ve’n-nehâr bir hâle gelmiştir. Artık yatakta, minderde yatmak, oturmak kendisine harâm olup, avluda, bahçede evkât-güzâr olurdu. Şiirde isti’dâd sâhibi idi. Fârisî eş’ârını Hâfız’a nazîre ve tahmîslerini görünce, âlî bir tahsîli olmadığı hâlde yüksek mertebede hikemiyyâta, garâmiyyâta müteallik söylediği sözlere karşı insân lâl u mebhût olur.... Şiddet-i işretten kanı zehirlenip kangren olmakla sol kolunu kesmişlerdi. Fakat bir fayda hâsıl etmediğinden bir müddet sonra ikinci bir ameliyyat lâzım gelerek etebbâ bi’l-müzâkere bundan ferağat etmişler. Kendisini ölümünün zuhûr-ı tabîisine bırakmışlardır. Fi’l-hakîka bir müddet sonra vefât eyledi. Görülüyor ki Ahmed Bahâeddîn Efendi, feyz-i ma’nâdan, sırr-ı aşktan haber-dâr olmuşlardandır. Âhir vakitte başına gelen felâket her hâlde afv u mağfiret-i ilâhiyyeye mazhar olacağına delîldir.”⁶¹

Bazen biyografisini yazdığı kişi hakkında yazılanları, söylenenleri kaydetmekle yetinir, kendi yorum yapmaktan imtina eder. Ancak ele aldığı kişiler ve olaylar hakkında genelde şahsî yorumlarını da yazma âdeti olan Vassâf’ın bu tarz kayıtları bilinçli olarak tercih ettiği, kendi görüşlerini bu rivayetler üzerinden ihsas ettirdiği düşünülebilir. Misal olarak Şeyh Safvet Efendi hakkında yazdıkları dikkat çekicidir:

“Urfa meb’usu olup, bir zaman Meclis-i Meşâyih Riyaseti’nde bulunmuş idi. Hâlen, Tedkik-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer’iyye Meclisi reisidir. ... Safvet Efendi bir zamanlar *Tasavvuf Risâle-i Usbûiyyesi*’ni çıkarmış, kadr-i ilmiyye ve irfaniyyesini kalemen göstermiş idi. ‘Meclis-i Meşâyih a’zâsı, bana bir tekke meşîhati verdirmediler.’ diye, a’zâ-yı müşârunileyhime izhar-ı buğz ederek, hatta Ankara’ya gidip, tarîkatların ilgâsı ve tekkelerin seddi yolunda teşvikâta ve terğibâta bulunduğu rivâyet olunuyor. Hatta, şûara-yi sûfiyyeden iki zât bu hâline işâreten şû rubâiyi yazmışlardır:

Anı yâ Rabbi ateşinde kavur
Külünü âsmân-ı kahra savur
Uyarak en şenîne küfrün
Şeyh Safvet Efendi oldu gavur
Alâ-rivâyetin, işrete de mübtelâ imiş. ‘Yazdığı eserlerinden irfanı nümâyândır. Hâl sâhibi değil, ehl-i kâldir.’ diyen de vardır.”⁶²

Şeyh Hüsâmeddin Dâğıştânî hakkında yazdığı şû satırlar fiziksel ve kişisel özellikleri bir arada bulundurmaktadır:

⁶¹ Vassâf, *Sefîne*, 4/269-273.

⁶² Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2308), 1/106.

“Boyları mu’tevil, omuzlarının arası geniş, başları büyük, renkleri beyâz ise humreti gâlib, gözleri büyücek, sakalı mutavassıt ve beyâz olup kâl ü hâlleriyle herkesi kendilerine müsahhar kılarlar. Hilmi gâlib, tab’ı mülâyim, mükrim ve fukarâ-perverdirler. Mâlâyanî ile iştigâl buyurmazlar, dâimâ mebâhis-i Kur’âniyye’den zevk alırlar. Az şehlâ bakışlı olup, hâfızaları pek kuvvetlidir.”⁶³

2.2.1.6. Sûfilerin Eğitim Durumları

Vassâf’ın biyografisini yazdığı sûfilere yönelttiği sorulardan “nerelerde ve kimlerden tahsil ettiği” ve “tarîkat nisbeleri” soruları eğitimle ilgili olanlardır. Vassâf sûfilerin tasavvufî eğitimlerinin yanı sıra diğer ilimlerdeki tahsillerine de yer vermektedir. Biyografisini yazdığı sûfilerin hangi okullardan mezun oldukları, hangi hocalardan hangi kitapları okuduklarına dair ayrıntılı bilgiler verir.

Vassâf tasavvuf ilmiyle beraber zâhirî ilimlerin de öğrenilmesinin gerekli olduğunu düşünmekte, bu doğrultuda Nakşibendiyye tarîkatının ilme verdiği önemi takdîr etmekte, eserlerinde mükerreren dile getirmektedir:

“Bu tarîkat-ı aliyyede ihdâs olunmuş bid’at olmadığından ve mesleklerine lâubâllik girmediğinden efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye’de hakıyla hüsn-i kabûl görmüş ve pek süratle intişâr etmiştir. Bu intişârında âmil-i müessir ise ekseriyyetle ulemâ-i İslâmiyye’nin rağbetkâr olmasıdır. İlm-i zâhir ve ilm-i bâtınla müzeyyen ricâlullâhın emr-i zuhûrunda cilve-ger olmuştur. ... Bu tarîkat ehli arasında hakîkaten eâzım-ı İslâmiyye yetişmiştir. Tarîkat-ı aliyyenin vücûduna muâriz ve münkir olan ulemâ-i zâhirenin, bir zamânlar tahassul eden şiddetlerine karşı onları râm edecek ve bu tarîkatın bir hakîkat olduğuna îmân ettirecek bir meslek-i Muhammedî olduğuna kavî bir müdafî’, tarîkat-ı aliyye-i Nakşîyye olmuş idi. Bu sebeple ulemâ-ı İslâmiyye’nin hemen hemen cümlesi inkârdan ikrâra geçerek intisâb ile kâm-yâb olmuşlardır. El’ân zamânımızda bile böyledir.”⁶⁴

2.2.2. Sûfilerin Eserleri

Vassâf kitabında yer verdiği sûfilerin biyografilerini yazarken kendilerinin kaleme aldığı eserleri önemli bir kaynak olarak kullanır. Bununla birlikte sûfilerin eser listelerine de yer verir. *Sefîne*’de biyografi ile bibliyografi bir aradadır. Vassâf biyografisini kaleme aldığı sûfinin eserlerinden önemli gördüğü, yahut sûfiyi tanımamıza yardımcı olacak iktibaslar yapar; eğer tanıttığı sûfi şairse şiirlerinden örneklere yer verir.

⁶³ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2306), 2/137-138.

⁶⁴ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2306), 2/17-18.

Vassâf'ın ifadelerinden hakkında yazdığı sûfînin eserlerinden ulaşabildiklerini okuma gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu okumalar kimi zaman *Sefine* için malzeme toplama maksadıyla daha yüzeysel, kimi zaman da “mükerreren mütalaa” şeklinde derin okumalardır.⁶⁵ Vassâf'ın bazı biyografilerde kendi kanaatlerine fazla yer vermeksizin ele aldığı sûfînin eserlerinden uzunca iktibaslarda bulunmayı tercih ettiği görülmektedir. Bunun olası sebebi kendi tabiriyle “etliye sütlüye karışmama” isteği olabilir.⁶⁶

2.2.3. Biyografilerde Tasavvufî Unsurlar

Tabakât kitaplarında genel olarak ele alınan kimsenin doğum yeri, doğum tarihi, aile hayatı, eğitim hayatı, çalışma hayatı ve eserleri gibi biyografik bilgilere yer verilir. Sûfî tabakâtlarında ise biyografik bilgilere ilâveten sûfîlerin yaşantıları (hâlleri) ve öğretileri de kaydedilir. Yaşantı ve öğretilere dâir bu bilgilerin *hâl ilmi* olarak tanımlanan tasavvufun temelini oluşturması sebebiyle tabakât yazıcılığının tasavvuf ilminde farklı bir ehemmiyeti vardır.⁶⁷ Diğer bir deyişle tabakât kitapları sâir ilimlerde yalnızca kronolojik bilgilerin elde edilebileceği bir kaynak konumundayken tasavvuf ilminde nazariyatın bir parçasını oluşturmaktadır. Tasavvufî tecrübe ile doktrin tamamıyla örtüştüğünden ve sûfîlerin söz, fiil ve yaşantıları tasavvuf öğretisinin bir cüzü olduğundan biyografi eserleri tasavvuf literatürünün ana unsurlarından birini oluşturmaktadır.⁶⁸ Sûfî tabakât kitaplarında ricâlullâhın sözleri, hâl ve yaşantıları, mânevî tecrübeleri ve seyr ü sülûk yöntemlerine vurgu yapılmış, klâsik biyografik bilgiler ikinci planda bırakılmıştır. Gelecek nesillere bu yaşantının bozulmadan aktarılabilmesi gayesiyle kayıt altına alınan mezkûr bilgiler, tasavvuf araştırmacıları için referans kaynağı olmuş, ilk sûfî imamlar ile onların yaşantıları bir bakıma tasavvuf ilminin icmâ delili olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹

Son dönem sûfî tabakâtları ise modern biyografi öğelerinin ön plana çıkarılmasıyla klâsik dönemde yazılanlardan farklılaşmış; ancak yine de tasavvuf ilminin olmazsa olması hâl, yaşantı ve ahlâka dâir örnekler ihmâl edilmemiştir. Artık tasavvuf, şer'î ilimler arasında -bir şekilde- kendine yer

⁶⁵ Vassâf, *Sefine* (Yazma Bağışlar, 2307), 3/85.

⁶⁶ Vassâf Şeyh Bedreddin'in kendisini idama götüren düşüncelerine yer verdikten sonra “Bu bâbda bize teveccüh eden şey, mazhar-ı feyz-i tâm olmağa çalışmak, etliye sütlüye karışmamaktır.” der. Vassâf, *Sefine* (Yazma Bağışlar, 2307), 3/80. Ancak Vassâf her ne kadar böyle dese de bîtaraf olmayı pek beceremez, kimi zaman yorumsuz olarak yer verdiği alıntılarla da olsa bir şekilde düşüncesini ihvas ettirir.

⁶⁷ Soner Eraslan, *Tabakât Literatürünün Ortaya Çıkışı: Sülemî'nin Tabakātu's-Süfiyye'si* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), iv.

⁶⁸ Ali İhsan Kılıç, “Erken Dönem Biyografi Yazarları ve Şârihlere Göre İbnü'l-Arabî: Hatmiyet Kavramı Merkezli Bir İnceleme”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 7/1 (2023), 3.

⁶⁹ Eraslan, *Tabakât Literatürünün Ortaya Çıkışı: Sülemî'nin Tabakātu's-Süfiyye'si*, 1, 24, 25.

bulduğundan bu iki tür bilginin eserlerdeki önem sırası değişmiştir. Modern dönemde kaleme alınan sûfî tabakâtlarında ve bunlar içinde zikrettiğimiz *Sefîne-i Evliyâ*'da genel itibarıyla biyografik bilgiler birincil öneme sahip gözükmektedir.

İlk dönemlerde görülen tasavvufun Kur'ân-ı Kerîm ve sünnete uygun olduğunu ispatlayarak şer'î ilimler arasında tasavvufa yer açma gayretinin yerini Vassâf'ın yaşadığı çağda, hâlâ sahih tasavvufun var olduğunu doğru örnekler üzerinden ortaya koyma çabası almıştır. *Sefîne*'de Nakşibendiyye tarikatı müntesiblerinin ilim ehli olduğunun sıklıkla altının çizilmesi,⁷⁰ Uşşâkiyye tarikatına getirilen eleştiriler üzerine Vassâf'ın Uşşâkîlik âdâb ve usûlünü tafsîlâtı bir şekilde anlatarak Uşşâkî olduğunu iddia edenler arasında hatalar yapanlar olsa da esas yolun sahih olduğunu ortaya koymaya çalışması, Bektâşilik tarikatında gözlemediği olumsuzlukları bizzat yazarak gerçek tasavvufun bunlardan uzak olduğunu kanıtlamak için uğraşması hep bu amaca matuftur. Vassâf kendi zamanında Bektâşiliğin özünden uzaklaşarak yozlaştığını, diğer tarikatlar içine sızarak onlarda da bozulmalara yol açtığını ve genel anlamda tasavvuf ehli olduğunu söyleyenler arasında görülen bozulmanın da büyük oranda bundan kaynaklandığını düşünmektedir.⁷¹ Bu sebeple eserin muhtelif yerlerinde konuyu Bektaşiliğe getirip müntesiblerine yer yer şiddetli eleştiriler getirdiği görülmektedir. Eserde Bektaşiliğe ayrılan bölümün oldukça dar tutulması da şuurlu bir ihmâl gibi gözükmektedir. Vassâf'ın öncelikli amacı tasavvufun ne olmadığından çok ne olduğunu izhâr etmek olduğundan eserinde menfî örneklerden ziyâde müspet örneklere yer vermektedir.

Vassâf tasavvufun geleneğe bağlı mutasavvıflar tarafından sahih mânâda yaşanmaya devam eden bir din ilimi olduğunu ispatlamak gayesiyle yazar.⁷² *Sefîne*'de apolojik üslup kullandığı bölümlerdeki muhatabı genel itibarıyla tasavvufu eleştiren, gereksiz ya da kimi zaman şeriata aykırı gören zâhir ehli, ilhâdî akımlar ve başta Bektaşilik müntesibleri olmak üzere tasavvufu aslından uzaklaştırıp yanlış tanınmasına sebep olduklarını düşündüğü sûfîlerdir. Vassâf bu üç zümrenin söylemlerine ve yaşantılarına karşı tasavvufu savunur, gücünü hakîkatin tebellür etmesi yolunda harcar. Ehl-i sünnete uygun bir hayat yaşayan tasavvuf büyüklerini terviç ederek mûteber sûfî tabloları çizmeye gayret eder.

⁷⁰ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2306), 2/17, 18, 191, 192, 196.

⁷¹ Vassâf, *Sefîne* (Yazma Bağışlar, 2305), 1/384-385.

⁷² Vassâf'ın *Sefîne*'de tarikat silsilelerine bu denli ehemmiyet atfetmesinin bir sebebi de budur.

SONUÇ

Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş dönemi tasavvuf tarihi çalışmalarının mütemâyiz temsilcilerinden olan Vassâf'ın yaklaşık 1300 sûfî biyografisini ihtivâ eden tabakât eseri *Sefîne-i Evliyâ*, Osmanlı coğrafyasında bu alanda yazılmış en geniş eserdir. Müellif eserine *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr* ismini vererek kitabı bir "şerh" olarak nitelese de beş ciltlik *Sefîne*, elli dört sayfalık bir rehber kitapçık mahiyetinde olan *Esmâr-ı Esrâr*'ın tarikatları esas alan metodunun geliştirilip hacminin oldukça genişletilmesiyle oluşmuş son derece mütekâmil bir hâlidir. Ancak Vassâf yine de ilham aldığı bu esere vefâ borcunu ödemek ve eserini kadîm geleneğe bağlamak gayesiyle "*Esmâr-ı Esrâr*'ın şerhi" olarak tavsîf etmiştir. Vassâf'ın ömrünün neredeyse yarısını harcayarak vücuda getirdiği eser, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul ve çevresinde yaşamış 300 civarında sûfnin hayatı hakkında başka eserlerde bu derinlikte bulma imkânına sahip olmadığımız orijinal bilgiler barındırmaktadır.

Vassâf biyografi yazımında geleneksel yöntem ile modern yöntemi ahenkli bir şekilde sentezlemiştir. Zaman ve mekan tespitindeki hassasiyeti ile kaynak kullanım usûlleri bakımından modern yönleme yaklaşırken üslup bakımından büyük oranda klâsik yöntemi devam ettirdiği müşâhede edilmektedir. Özellikle eserin özgün yönünü teşkil eden Vassâf'ın çağdaşları hakkında yazdığı biyografilerde modern tarzın etkisi belirgindir.

Abdülhakîm Arvâsî'nin *Hâl Tercümesi* isimli eserinde Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'ya biyografisini yazmak amacıyla kendisine yönelttiği sorular yer almaktadır. Bu sorular Vassâf'ın özellikle son dönem biyografilerini yazarken dikkat ettiği unsurları göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Gerek bu sorulardan gerekse Vassâf'ın yazdıklarından hareketle onun biyografi yazım metodunu tespit etmeye çalıştık. Vassâf öncelikle sûfnin isim, mahlas, lakap bilgileriyle baba ve oğullarının tanıtımına yer vererek sûfnin kimliğini net olarak vermeye çalışır. Ardından doğum, eğitim, seyahat, meşihat gibi konulardaki kronolojik bilgileri zaman ve mekân ayrıntılarına dikkat ederek zikreder. Sûfnin fiziksel ve kişisel özelliklerini detaylı ve canlı tasvirlerle anlatır. Sûfîlerin eserleri *Sefîne*'de ayrı bir öneme sahiptir. Eserlerin listesini, içlerinden önemli gördüğü iktibaslarla birlikte kaydeden Vassâf, biyografilerin inşâsında da hakkında yazdığı sûfnin eserlerini birincil kaynak olarak kullanmaktadır.

Tasavvufun bir "hâl ilmi" olması hasebiyle sûfî biyografileri tasavvuf doktrininin bir parçası telakkî edilir ve bu yönüyle diğer ilimlerdekine nazaran daha ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Klâsik tasavvuf tabakât eserlerinde sûfnin doğumu, ailesi, eğitimi, seyahatleri gibi biyografik/kronolojik bilgilerden ziyade sûfnin tasavvufî yaşantısı, hâlleri ve sözlerine vurgu yapılmaktadır. *Sefîne*'de

ise modernleşmenin etkisiyle mezkûr biyografik bilgilerin anlatımdaki payı artmış; ancak yine de özellikle Kur'ân'a ve sünnete uygunluk vurgusuyla sûfilerin yaşantıları da biyografilerdeki yerini korumuştur.

KAYNAKÇA

- Akar, Gül Ayşe. *Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Akkuş, Mehmet. "Hüseyin Vassâf'ın Hayatı ve Eserleri". *Hicaz Hâtırası*. mlf. Hüseyin Vassâf. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011.
- Akkuş, Mehmet. "XX. Asırda Hazırlanmış Bir Sûfiler Biyografisi Sefîne-i Evliyâ ve Kültür Tarihimizdeki Yeri". *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyum Bildirileri*. ed. Filiz Kılıç. 3-14. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2011.
- Akkuş, Mehmet - Yılmaz, Ali. "Terâcim Kitapları ve Sefîne-i Evliyâ". *Sefîne-i Evliyâ*. mlf. Hüseyin Vassâf. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Arvasî, Abdülhakîm. *Hâl Tercümesi*. haz. Suat Ak. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2. Basım., 2015.
- Biçer, İsmail Alperen. *Tezkire Geleneğinin Son Temsilcisi: İbnülemin Mahmut Kemal İnal*. İstanbul: Paradigma Akademi, 2021.
- Birinci, Ali. "İbnülemin Yazmasaydı". *Müteferrika* 17 (Yaz 2000), 107-109.
- Cengiz, Muammer. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933)*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Çelebioğlu, Sinem. *Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Çınar, Fatih. "Hüseyin Vassaf Bey'in 'Sefîne-i Evliyâ' Adlı Eserinde İsmi Geçen Sivas'ta İkâmet Eden ve Sivaslı Olan Sûfiler". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (ts.), 387-406.
- Demirdaş, Öncel. "Sefîne-i Evliyâ'ya Göre Bayramiyye Tarikatı Şemsiyye Şubesi Temsilcileri". *Hacı Bayram-ı Velî / IV. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu*. ed. Vahit Göktaş - Harun Alkan. 93-107. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2019.
- Eraslan, Soner. *Tabakât Literatürünün Ortaya Çıkışı: Sülemî'nin Tabakâtu's-Sûfiyye'si*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ergun, Tevfik. *Bursalı Mehmed Tâhir ve Biyografik Çalışmaları*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Erler, Süha vd. "Büyükbabamız Hüseyin Vassâf Bey". *Hicaz Hatırası*. mlf. Hüseyin Vassâf. haz. Mehmet Akkuş. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2011.

- Gözitok, Mehmet Akif. "Klasik Türk Şerh Edebiyatının Mahiyeti". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/12 (2017), 521-532.
- Gürkan, Hasan. "Osmanlı Devleti'nde Tarih Yazımı ve Tarih Öğretiminde Modernleşme Çabaları". *Uluslararası Eğitim ve Dil Dergisi* 1 (2018), 28-45.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 3. Baskı., 1988.
- Jesenkovic, Amina Siljak. "Hakiki ve Beşeri Muhaceret: Memleketlerinden Uzak Boşnak Mutasavvıflar (Vassaf'ın Sefine'sine Göre Anadolu'da Yaşayan Boşnak Mutasavvıflar)". *Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Öner Buçukcu. 187-190. Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 2013.
- Kara, İsmail. "'Unuttuklarını Hatırla!' Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 15/28 (Ocak 2010), 1-67.
- Kara, Mustafa. "Hüseyin Vassaf'ın Sefine-i Evliya ve Gülzâr-ı Aşk'ı". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 17 (2006), 323-327.
- Kara, Mustafa. *Şemseddin Ulusoy - Saklı Tarihin Muhafızı*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016.
- Kemikli, Bilal. "Sefine-i Evliyâ, Osmânzâde Hüseyin Vassâf". *Usul Dergisi* 4 (2006), 171--174.
- Kılıç, Ali İhsan. "Erken Dönem Biyografi Yazarları ve Şârihlere Göre İbnü'l-Arabî: Hatmiyet Kavramı Merkezli Bir İnceleme". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 7/1 (2023), 1-30.
- Kurnaz, Cemâl - Tatcı, Mustafa. "Hüseyin Vassâf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/18-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. "Seyyid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/40-43. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mehmed Sâmi. *Esmâr-ı Esrâr*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1316.
- Memet, Amet Molla. "Hüseyin Vassâf'ın Sefine-i Evliyâ'sındaki Rumelili Süfî Şairler". 4. *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı-I*. 37-64. İstanbul: İlem, 2019.
- Öngören, Reşat. "Tabakat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Şâir Anıtları ve Şâir Ali İffet Merhûm Hakkında Hatıralar*. haz. Mehmet Atalay. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2021.
- Tatcı, Mustafa vd. "Hüseyin Vassâf'ın Hayatı ve Eserleri". *Divân*. mlf. Hüseyin Vassâf. İstanbul: Kırkambar Kıtaplığı, 2012.
- Türk, İdris. "Tasavvuf Kültüründe Mizahın Yeri Ve Sefine-i Evliyâ Örnekliginde Süflerin Mizahı Kullanış Biçimleri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 16/1 (2016), 397-422.

- Uymaz, Türkan. "Sûfî Tabâkât Kitaplarından 'Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr, Şerh-i Esmâr-ı Esrâr' da İsmi Geçen Mûsikîşinâslar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/5 (2018), 328-356.
- Vassâf, Hüseyin. *Bursa Hatırası*. haz. Mustafa Kara, Bilal Kemikli. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2. Basım, 2011.
- Vassâf, Hüseyin. *Hicaz Hâtırası*. haz. Mehmet Akkuş. İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1. baskı., 2011.
- Vassâf, Hüseyin. *Makaleler*. haz. Sinan Doğan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. 5 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 3. Basım, 2015.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. 5 Cilt. İstanbul: Süleymaniye, Yazma Bağışlar, 2305-2309.
- Yücer, Hür Mahmut. "Sefîne-i Evliyâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/303. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütölmüştür.

The research was conducted by a single author.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımlıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed
